

HJALMAR SÖDERBERG

Doktor Glas

AVSNITT 1: 12 juni – 23 juni

12 juni.

Jag har aldrig sett en sådan sommar. Röttnadshetta sedan mitten av maj. Hela dagen står ett tjockt töcken¹ av damm alldeles stilla över gatorna och torgen.

Först på kvällen lever man upp en smula. Jag tog en aftonpromenad nyss, som jag gör nästan var dag efter mina sjukbesök, och de äro icke många nu på sommaren. Det kommer en sval, jämn luftström från öster, töcknet lyfter, seglar långsamt bort och blir till en lång slöja av rött stoft bort i väster. Intet skrammel av arbetsåkdon mera, bara en droska då och då, och spårvagnen som ringer. Jag går gatan ner i sakta mak, träffar emellanåt en bekant och står och pratar en stund i ett gathörn. Men varför skall jag jämt möta pastor Gregorius? Jag kan inte se den mannen utan att jag kommer att tänka på en anekdot jag en gång i världen hörde om Schopenhauer². Den bistre filosofen satt en kväll i ett hörn i sitt kafé, ensam som vanligt; dörren öppnas och en person med ett osympatiskt utseende stiger in. Schopenhauer betraktar honom med ett ansikte, förvridet av vämjelse och fasa, rusar upp och börjar dunka mannen i huvudet med sin käpp. Det var bara med anledning av hans utseende.

Nå, jag är nu ingen Schopenhauer; då jag såg prästen komma emot mig på långt håll, det var på Vasabron, stannade jag hastigt och ställde mig att se på utsikten med armarna stödda mot broräcket. Helgeandsholmens grå hus,

¹ töcken: dimma, rök

² Arthur Schopenhauer (1788–1860). Tysk filosof berömd för sin pessimistiska syn på världen.

den gamla badstuns³ söndriga götiska⁴ träarkitektur som speglades bruten i det rinnande vattnet, de stora gamla pilarna, som doppade sina blad i strömmen. Jag hoppades att prästen inte hade sett mig och att han inte heller skulle känna igen min ryggtavla, och jag hade redan i det närmaste glömt honom, då jag plötsligt fick se honom stå bredvid mig med armarna på broräcket liksom jag och huvudet på sned – i alldeles samma attityd som för tjugu år sen i Jakobs kyrka, då jag satt i familjebänken vid min salig mors sida och för första gången såg denna förskräckliga fysionomi⁵ skjuta upp i predikstolen som en otäck svamp och klämma i med sitt abba, käre fader⁶. Samma feta, grådaskiga ansikte, samma smutsgula polisonger, litet gråa nu kanske, och samma outgrundligt gemena⁷ blick bakom glasögonen. Omöjligt att komma undan, jag är ju hans läkare nu liksom många andras, och han kommer till mig ibland med sina krämpor. – Se god afton, herr pastor, hur står det till. – Inte bra, inte riktigt bra, hjärtat är dåligt, bultar ojämnt, stannar ibland om nätterna, tycker jag. – Det gläder mig, tänkte jag, du kan gärna dö, din gamla rackare, så slipper jag se dig mera. Du har för resten en ung och vacker hustru, som du förmodligen pinar livet ur, och när du dör gifter hon om sig och skaffar sig en mycket bättre man. Men högt sade jag: ja så, jaha, pastorn kanske kommer upp till mig en av dagarna, så får vi se hur det är fatt. Men han hade mycket mera att tala om, viktiga saker: det är ju en rent av onaturlig värme och det är dumt att det skall byggas ett stort riksdagshus på den lilla holmen där⁸, och min hustru är för resten inte heller riktigt kry.

Så gick han till sist, och jag fortsatte min väg. Jag kom in i gamla staden, uppför Storkyrkobrinken, in i gränderna. En kvav skymning i de smala rämnorna mellan husen, och besynnerliga skuggor utmed väggarna, skuggor som man aldrig ser till nere i våra kvarter.

³ *badstun på Helgeandsholmen*: badstun = badstugan. Lorentzska badet var ett badhus byggt 1831 på Helgeandsholmen. Det revs 1893 i samband med att Riksbanks- och Riksdagshuset skulle byggas. Wikipedia har bilder av hur det såg ut.

⁴ *götisk* här: nygotisk arkitekturstil, en stilriktning främst under 1800-talet som byggde på återupplivande av medeltida formspråk.

⁵ *fysionomi*: utseende

⁶ *abba, käre fader*: *abba* användes vid 'tillitsfullt och bönfallande' tilltal till Gud

⁷ *gemen*: elak

⁸ *det ska byggas ett stort riksdagshus på holmen där*: Riksdagshuset på Helgeandsholmen i Stockholm byggdes mellan 1895–1904. *Doktor Glas* publicerades första gången 1905.

– – – Fru Gregorius. Det var ett underligt besök hon gjorde mig härom dagen. Hon kom på min mottagning; jag såg mycket väl när hon kom och att hon kom i god tid, men hon väntade till sist och lät andra, som kommo senare, gå före. Så kom hon då in till slut. Hon rodnade och stammade. Till sist fick hon fram någonting om att hon hade ont i halsen. Ja, det var för resten bättre nu. – Jag kommer igen i morgon, sade hon, jag har så bråttom nu ...

Ännu har hon inte kommit igen.

Jag kom ut ur gränderna, ner på Skeppsbron. Månen stod över Skeppsholmen, citrongul i det blå. Men hela min lätta och lugna stämning var borta, mötet med prästen hade fördärvat den. Att det skall få finnas sådana människor till i världen som han! Vem minns inte det gamla problemet, som så ofta kommer under debatt när det sitter några fattiga satar tillsammans vid ett kafébord: om du kunde döda en kinesisk mandarin⁹ bara genom att trycka på en knapp i väggen, eller genom en ren viljeakt, och sedan ärva hans rikedomar – skulle du göra det? Den frågan har jag aldrig gittat¹⁰ svara på, kanske därför att jag aldrig riktigt hårt och bittert har känt fattigdomens elände. Men jag tror, att om jag kunde döda den där prästen genom att trycka på en knapp i väggen så skulle jag göra det.

Då jag gick hem i den onaturliga, bleka nattskeymningen, tycktes mig hettan åter lika tryckande som mitt på dagen, liksom mättad med ångest, de röda stoftskyarna, som lågo lagrade bortom fabriksskorstenarna på Kungsholmen, hade mörknat och liknade sovande olyckor. Jag gick hemåt med långa steg, ned åt Klara kyrka, med hatten i hand, ty svetten sipprade fram på min panna. Icke ens under kyrkogårdens stora träd fanns det svalka, men på nästan varje bänk satt det ett par och viskade, och några sutto i knä på varandra och kysstes med druckna¹¹ ögon.

*

Jag sitter vid mitt öppna fönster nu och skriver detta – för vem? För ingen vän och för ingen väninna, knappt för mig själv ens, ty jag läser

⁹ *mandarin*: gammalt ord för statstjänsteman i kejsartidens Kina; även bildligt om maktfullkomliga byråkrater.

¹⁰ *gitta*: orka

¹¹ *druckna*: berusade

icke i dag vad jag skrev i går och kommer icke att läsa detta i morgon. Jag skriver för att röra min hand, min tanke rör sig av sig själv; skriver för att döda en sömnlös timme. Varför får jag inte sova? Jag har ju inte begått något brott.

*

Det som jag skriver ned på dessa blad är icke någon bikt¹²; för vem skulle jag bikta mig? Jag berättar icke allt om mig själv. Jag berättar blott det som behagar mig att berätta; men jag säger ingenting som icke är sant. Jag kan dock icke ljuga bort min själs eländighet, om den är eländig.

*

Därute hänger den stora blå natten över kyrkogårdens träd. Det är tyst i staden nu, så tyst att suckarna och viskningarna från skuggorna där nere tränga ända hit upp, och en enstaka gång skär ett fräckt skratt igenom. Jag känner det som om i denna stund ingen i världen vore ensam mer än jag. Jag, medicine licentiaten¹³ Tyko Gabriel Glas, som stundom hjälper andra men aldrig har kunnat hjälpa mig själv, och som vid fyllda trettitre år aldrig har varit när en kvinna.

14 juni.

Vilket yrke! Hur kom det sig att jag bland alla näringsgrenar valde den, som passade mig minst? En läkare måste vara ett av de två: människovän eller ärelysten. – Det är sant, på den tiden trodde jag mig vara bägge delarna.

Åter var här i dag en liten kvinna, som grät och tiggde och bad, att jag skulle hjälpa henne. Jag känner henne sedan flera år. Gift med en liten tjänsteman, fyra tusen om året eller något sådant, och tre barn. Barnen kommo slag i slag de tre första åren. Sedan har hon fått vara förskonad i fem eller sex år, hon har vunnit igen en smula hälsa och krafter och ungdom, och hemmet har hunnit ordna sig, resa sig litet efter olyckorna. Knappt om brödet naturligtvis, men det går ändå, tycks det. – Så med ens är olyckan där igen.

¹² *bikt*: bekännelse

¹³ *medicine licentiat*: akademisk titel, förr i tiden motsvarande läkarexamen

Hon kunde knappt tala för gråt.

Jag svarade naturligtvis med den vanliga utanläxan, som jag alltid läser upp i liknande fall: min plikt som läkare, och aktningen för människoliv, också det spädaste¹⁴.

Jag var allvarlig och obeveklig. Så måste hon då gå till sist, skamsen, förvirrad, hjälplös.

Jag annoterade¹⁵ fallet; det var det adertonde i min praktik, och jag är likväl icke kvinnoläkare.

Det första glömmer jag aldrig. Det var en ung flicka, tjugutvå år eller så; en stor mörkhårig, litet vulgär¹⁶ ung skönhet. Man såg strax, att hon var av den sorten som måste ha uppfyllt jorden på Luthers tid, om han annars hade rätt då han skrev: det är lika omöjligt för en kvinna att leva utan man som att bita av sin egen näsa. Tjockt borgerligt blod. Fadern var en förmögen handlande; jag var husläkare i familjen, därför kom hon till mig. Hon var upprörd och utom sig men icke mycket blyg.

Rädda mig, bad hon, rädda mig. – Jag svarade med plikten etc., men det var tydligen något som hon icke förstod. Jag förklarade för henne att lagen icke förstår sig på skämt i sådana fall. – Lagen? Hon såg bara frågande ut. – Jag rådde henne att anförtra sig åt sin mor: så talar hon med pappa, och så blir det bröllop. – O, nej, min fästman har ingenting, och far skulle aldrig förlåta mig. De voro icke förlovade, hon sade »fästman» blott emedan hon icke kunde finna något annat ord, älskare är ett romanord som låter oanständigt i tal. – Rädda mig, har ni då ingen barmhärtighet!¹⁷ Jag vet inte vad jag gör, jag går i Norrström!¹⁸

Jag blev litet otålig. Hon ingav mig icke heller något särskilt medlidande, sådant där arrangerar sig ju alltid, när det bara finns pengar. Det är bara stoltheten som får lida en smula. Hon snyftade och snöt sig och talade förvirrat, till sist kastade hon sig på golvet och sparkade och skrek.

¹⁴ *spädaste*: minsta, yngsta

¹⁵ *annotera*: anteckna

¹⁶ *vulgär*: smaklös, oanständig, sexuellt utmanande

¹⁷ *barmhärtighet*: nåd, godhet

¹⁸ *gå i Norrström*: dvs dränka sig i Norrström

Nå, det slutade naturligtvis som jag hade tänkt; fadern, en rå lymmel, gav henne ett par örffilar, gifte henne sedan i rykande fart med medbrottslingen och skickade ut dem på bröllopsresa.

Sådana fall som hennes ha aldrig gjort mig huvudbry¹⁹. Men det gjorde mig ont om den lilla bleka kvinnan i dag. Så mycket lidande och elände för ett så litet nöje.

Aktningen för människoliv – vad är det i min mun annat än ett gement hyckleri²⁰, och vad kan det vara annat för den, som då och då har tillbragt en ledig stund med att tänka. Det myllrar ju av människoliv. Och vid främmande, okända, osedda människoliv har aldrig någon på allvar fäst det ringaste avseende²¹, kanske med undantag av några alltför påtagligt narraktiga filantroper²². Man visar det i handling. Alla regeringar och parlament i världen visa det.

Och plikten. Vilken förträfflig skärm att krypa bakom för att slippa göra det, som bör göras.

Men man kan ju inte heller sätta allt på spel, ställning, anseende, framtid, för att hjälpa främmande och likgiltiga människor. Att räkna på deras tystlåtenhet vore väl barnsligt. En väninna kommer i samma knipa, så viskas det ett ord om var hjälp står att få, och snart är man känd. Nej, bäst att hålla sig till plikten, om den också är en målad kuliss, som Potemkins byar²³. Jag är bara rädd att jag läser upp mitt pliktformulär så ofta, att jag till sist tror på det själv. Potemkin bedrog bara sin kejsarinna, hur mycket föraktligare är det icke att bedraga sig själv.

*

Ställning, anseende, framtid. Som om jag icke var dag och var stund vore beredd att packa dessa kollin²⁴ ombord på det första skepp, som kommer lastat med en handling.

En verklig handling.

¹⁹ *huvudbry*: bekymmer, något man grubblar på

²⁰ *hyckleri*: falskhet

²¹ *ringaste*: minsta; *fästa avseende vid*: bry sig om, anse som viktigt

²² *narraktig*: löjlig; *filantrop*: människovän

²³ *Potemkins byar*: det sades att fursten Grigorij Potemkin hade målade kulisser med rika byar som han satte upp längs vägen vid kejsarinnan Katarina II av Rysslands resa till Krim 1787.

²⁴ *kolli*: paket, bagage

15 juni.

Åter sitter jag vid fönstret, den blå natten vakar därute, och det viskar och prasslar under träden.

Jag såg ett äkta par i kväll på min aftonpromenad. Henne kände jag strax igen. Det är inte så många år sedan jag dansade med henne på baler, och jag har inte glömt, att hon var gång jag såg henne gav mig en sömnlös natt i present. Men det visste hon ingenting om. Hon var icke kvinna då ännu. Hon var jungfru²⁵. Hon var den levande drömmen: mannens dröm om kvinnan.

Nu gick hon stadigt gatan fram vid den äkta mannens arm. Dyrare klädd än förr, men tarvligare²⁶, mera borgerligt; något slocknat och tårt i blicken, och på samma gång en belåten hustrumin som om hon bar sin mage framför sig på en nysilverbricka.

Nej, jag förstår det icke. Varför skall det vara så, varför skall det alltid bli så? Varför skall kärleken vara trollguldet, som andra dagen blir vissna löv, eller smuts, eller ölsupa²⁷? Ur människornas längtan efter kärlek har ju hela den sidan av kulturen spirat upp, som icke direkt syftar till hungerns stillande eller försvar mot fiender. Vårt skönhets-sinne har ingen annan källa. All konst, all dikt, all musik har druckit ur den. Den tarvligaste moderna historiemålning lika väl som Rafaels madonnor och Steinlens små parisiska arbeterskor, »Dödens ängel» likaväl som Höga visan och Buch der Lieder, koralen och Wiener-valsens²⁸, ja varje gipsornament på det tarvliga hus där jag bor, varje figur i tapeten, formen på porslinsvasen där och mönstret i min halsduk, allt som vill pryda och försköna, det må nu lyckas eller misslyckas, stammar därifrån, fast på mycket långa omvägar ibland. Och det är intet nattligt hugskott²⁹ av mig, utan bevisat hundra gånger.

²⁵ *jungfru*: oskuld, ung kvinna

²⁶ *tarvlig*: smaklös

²⁷ *ölsupa*: en sorts gammaldags välling eller soppa gjord på öl, mjölk och mjöl.

²⁸ *Rafael*: italiensk renässanskonstnär (1483–1520); *Théophile Steinlen* (1859–1923), fransk jugendkonstnär; »*Dödens ängel*»: dikt av Johan Olof Wallin (1779–1839); *Höga Visan*: erotiska dikter i Bibeln; *Buch der Lieder*: (Sångernas bok) diktsamling från 1827 av Heinrich Heine; *koral*: kyrklig körsång; *Wienervals*: dansmusik populär under andra halvan av 1800-talet.

²⁹ *hugskott*: tillfällig idé

Men den källan heter icke kärleken, utan den heter: drömmen om kärlek.

Och å andra sidan är allt, som står i samband med drömmens fullbordan, med driftens tillfredsställelse, och som följer av den, inför vår djupaste instinkt något oskönt och oanständigt. Detta kan icke bevisas, det är bara en känsla: min känsla, och jag tror egentligen allas. Människorna behandla alltid varandras kärlekshistorier som något lågt eller komiskt och göra ofta icke ens undantag för sina egna. Och sedan följderna ... En kvinna i grossess³⁰ är något förskräckligt. Ett nyfött barn är vedervärdigt. En dödsbädd gör sällan ett så ohyggligt intryck som en barnsbörd³¹, denna förfärliga symfoni av skrik och smuts och blod.

Men först och sist själva akten. Jag glömmer aldrig, då jag som barn för första gången under ett av de stora kastanjeträden på skolgården hörde en kamrat förklara »hur det går till». Jag ville inte tro det; det måste komma flera andra pojkar till och bekräfta det och skratta åt min dumhet, och jag trodde det knappt ändå, jag sprang min väg i fullt ursinne. Hade alltså far och mor gjort på det sättet? Och skulle jag själv göra så när jag blev stor, kunde jag inte slippa ifrån det?

Jag hade alltid känt ett stort förakt för de dåliga gossar, som brukade rita fula ord på väggarna och planken. Men i den stunden var det mig som om Gud själv hade ritat något fult på den blå vårhimmeln, och jag tror egentligen att det var då jag först började undra, om det verkligen fanns någon gud.

Ännu i dag har jag inte riktigt hämtat mig från min förvåning. Varför måste vårt släktes liv bevaras och vår längtan stillas just genom ett organ som vi flera gånger om dagen begagna till avloppsrör för orenlighet; varför kunde det icke ske genom en akt, som det låg värdighet och skönhet i på samma gång som den högsta vällust? En akt, som kunde utföras i kyrkan, inför allas ögon, likaväl som i mörkret och ensamheten? Eller i ett rosentempel mitt i solen, under körsång och dans av bröllopsskaran.

*

³⁰ i grossess: gravid

³¹ barnsbörd: förlossning; ett barns födelse

Jag vet inte hur länge jag har gått av och an genom rummen.

Det ljusnar därute nu, kyrktuppen blänker mot öster, sparvarna pipa hungrigt och vasst.

Besynnerligt, att det alltid går en rysning genom luften före soluppgången.

18 juni.

Det var litet svalare i dag, jag tog en ridtur för första gången på över en månad.

Vilken morgon! Jag hade lagt mig tidigt kvällen förut och sovit i ett hela natten. Jag sover aldrig utan att drömma, men den nattens drömmar voro blå och lätta. Jag red utåt Haga runt om ekotemplet, förbi koppartälten. Dagg och spindelväv över alla buskar och snår och ett stort sus genom träden. Deva³² var vid sitt käckaste lynne, jorden dansade fram under oss, ung och frisk som på skapelsens söndagsmorgon. Jag kom till ett litet värdshus; jag kände till det, jag var ofta där i våras under mina morgonritter. Jag satt av och tömde en flaska öl i ett enda drag, så tog jag den brunögda flickan om livet och svängde henne runt ett varv, kysste henne på håret och red min kos.

Som det står i visan.

19 juni.

Så, fru Gregorius. Det var alltså ärendet. Litet ovanligt, det är sant.

Hon kom sent denna gång, mottagningstiden var förbi, och hon var ensam kvar i väntrummet.

Hon steg in till mig, mycket blek, hälsade och blev stående mitt i rummet. Jag gjorde en gest åt en stol, men hon stod kvar.

– Jag narrades³³ sist, sade hon. Jag är inte sjuk; jag är fullkomligt frisk. Det var något helt annat jag ville tala med doktorn om, jag kunde bara inte få fram det då.

³² *deva*: hinduisk gud; här är det namnet på doktor Glas häst.

³³ *narras*: luras, ljuga lite

En bryggarkärra skramlade förbi nere på gatan, jag gick fram och stängde fönstret och i den plötsliga tystnaden hörde jag henne säga, lågt och fast, men med en liten darrning på orden, som om hon var nära gråt:

– Jag har fått en så förfärlig avsky för min man.

Jag stod med ryggen mot kakelugnen. Jag böjde på huvudet till tecken att jag följde med.

– Inte som människa, fortfor hon. Han är alltid god och vänlig mot mig; aldrig har han sagt mig ett hårt ord. Men han inger mig en så förfärlig motvilja³⁴.

Hon drog djupt efter andan.

– Jag vet inte hur jag skall uttrycka mig, sade hon. Det som jag tänkte begära av doktorn är något så besynnerligt. Och det strider kanske alldeles mot vad ni anser vara rätt. Jag vet ju inte vad doktorn tänker om sådana saker. Men det finns något hos er som inger mig förtroende, och jag vet ingen annan som jag skulle kunna anförtro mig åt i det här fallet, ingen annan i hela världen som skulle kunna hjälpa mig. Skulle doktorn inte kunna tala med min man? Kunde ni inte säga honom att jag lider av en sjukdom, något underlivslidande³⁵, och att han måste avstå från sina rättigheter, åtminstone för en tid?

Rättigheter. Jag for med handen över pannan. Jag ser rött för ögonen, när jag hör det ordet nämnas i den betydelsen. Gud i himlen, hur har det gått till i människornas hjärnor, när de gjorde rättigheter och plikter av detta!

Det stod genast klart för mig, att här måste jag hjälpa, om jag kunde. Men jag fann icke strax något att säga, jag ville höra henne tala mera. Det är också möjligt, att min medkänsla för henne var blandad med en dosis³⁶ rätt vanlig och enkel nyfikenhet.

– Förlåt, fru Gregorius, frågade jag, hur länge har ni varit gift?

– I sex år.

– Och har det som ni kallar er mans rättigheter alltid känts lika svårt för er som nu?

³⁴ *motvilja*: äckel

³⁵ *underlivslidande*: problem med underlivet, dvs. snippan/snoppen

³⁶ *dosis*: dos

Hon rodnade litet.

– Det har alltid varit svårt, sade hon. Men nu på sista tiden har det blivit mig outhärdligt. Jag förmår inte mera, jag vet inte vad det skall bli av mig, om detta skall fortsätta.

– Men, inföll jag, pastorn är ju inte längre ung. Det förvånar mig att han vid sin ålder kan göra er så mycket ... förtret. Hur gammal är han egentligen?

– Femtiosex år, tror jag – nej, han är kanske femtiosju. Men han ser ju äldre ut.

– Men säg mig, fru Gregorius – har ni aldrig själv talat med honom om detta? Sagt honom hur mycket det plågar er, och bett honom vänligt och vackert att skona er?

– Jo, en gång har jag bett honom om det. Men han svarade med en förmaning. Han sade att vi inte kunde veta, om inte Gud har för avsikt att skänka oss ett barn, fast vi inte ha fått något hittills, och därför skulle det vara en mycket stor synd om vi slutade upp med det som Gud vill att vi skall göra för att få barn ... Och han har kanske rätt. Men det är så svårt för mig.

Jag kunde inte undertrycka ett leende. Vilken inpiskad³⁷ gammal skojsare!

Hon såg mitt leende, och jag tror att hon missförstod det. Hon stod tyst ett ögonblick, som om hon betänkte sig; så började hon tala igen, lågt och darrande, medan rodnaden steg allt högre och mörkare över hennes hy.

– Nej, ni måste veta allt, sade hon. Ni har kanske redan gissat det, ni ser ju mitt igenom mig. Jag begär ju att ni skall narras för min skull, då måste jag åtminstone vara uppriktig mot er. Ni får döma mig hur ni vill. Jag är en otrogen hustru. Jag tillhör en annan man. Och det är därför det har blivit så förfärligt svårt för mig.

Hon undvek min blick, medan hon sade detta. Men jag, jag såg henne egentligen först nu. Nu först såg jag, att det stod en kvinna i mitt rum, en kvinna med hjärtat överfullt av lust och elände, en ung

³⁷ *inpiskad*: utstuderad, fullfjädrad

kvinnoblomma med doft av kärlek omkring sig och med blygselrodnad över att doften var så mäktig och stark.

Jag kände att jag bleknade.

Äntligen såg hon upp och mötte min blick. Jag vet inte vad hon trodde sig läsa i den, men hon kunde icke hålla sig upprätt längre, hon sjönk ner på en stol, skakande av gråt. Kanske trodde hon att jag tog hela saken frivolt³⁸, kanske också att jag var likgiltig och hård och att hon till ingen nytta hade blottat sig för en främmande man.

Jag gick fram till henne, tog hennes hand, klappade den sakta: Seså, inte gråta, inte gråta mera nu. Jag vill hjälpa er. Jag lovar er det.

– Tack, tack ...

Hon kysste min hand, hon vätte den med sina tårar. Bara en enda våldsam snyftning till, så lyste det upp ett leende genom gråten.

Jag måste också le.

– Men ni var dum som talade om det där sista, sade jag. Inte för att ni behöver vara rädd att jag missbrukar ert förtroende; men sådant skall man hålla hemligt. Alltid, utan undantag, så länge man kan. Och jag hade naturligtvis hjälpt er ändå.

Hon svarade:

– Jag ville säga det. Jag ville, att någon som jag aktar högt och ser upp till skulle veta det och likväl inte förakta mig.

Så kom en lång historia: hon hade en gång för ungefär ett år sedan hört på ett samtal mellan mig och hennes man, pastorn – han var dålig, och jag var där på sjukbesök. Vi hade kommit att tala om prostitutionen. Hon mindes allt vad jag hade sagt och repade upp det för mig – det var något mycket enkelt och vanligt, dessa stackars flickor äro också människor och böra behandlas som människor o.s.v. Men hon hade aldrig hört någon tala så förr. Sedan dess hade hon sett upp till mig, och det var därför hon nu hade fått mod att anförtro sig åt mig.

Allt det där hade jag glömt, totalt ... Gömt i snö, kommer upp i tö.

Jag lovade alltså att tala med hennes man ännu samma dag, och hon gick. Men hon hade glömt handskar och parasoll, hon kom tillbaka

³⁸ *frivolt*: lättsinnigt, oseriöst

och hämtade dem och försvann igen. Hon strålade och lyste, glad och yr som ett barn, som har fått sin vilja fram och som väntar sig något mycket roligt.

*

Jag gick dit på eftermiddagen. Hon hade förberett honom; det var överenskommet. Jag hade ett samtal med honom i enrum. Han var ännu gråare i ansiktet än vanligt.

– Ja, sade han, min hustru har ju redan sagt mig hur det står till. Jag kan inte säga hur ont det gör mig om henne. Vi hade så innerligt hoppats och önskat, att vi en gång skulle få ett litet barn. Men jag vill inte vara med om skilda sovrum, det måste jag bestämt säga ifrån. Det är ju så ovanligt i våra kretsar, det skulle bara ge anledning till prat. Och jag är ju för resten en gammal man.

Han hostade ihåligt.

– Ja, sade jag, jag betvivlar naturligtvis inte att pastorn sätter sin hustrus hälsa framför allt annat. Och för övrigt är det ju gott hopp om att vi skall kunna få henne frisk igen.

– Det ber jag till Gud om, svarade han. Men hur länge tror doktorn att det kan dra om?

– Det är svårt att säga. Men ett halvt års absolut avhållsamhet blir säkert nödvändigt. Sedan få vi ju se ...

Han har ett par smutsbruna fläckar i ansiktet; de blevo ännu mörkare och tydligare nu mot den färglösa hyn, och ögonen liksom krympte ihop.

*

Han har varit gift en gång förr; bra synd att hon dog, den första hustrun! I hans arbetsrum hänger det ett porträtt av henne i svartkritisförstoring: en simpel och knotig och »frömmig»³⁹ pigtyp, inte alltför olik den goda Katarina von Bora⁴⁰.

Hon passade honom säkert. Synd att hon dog!

³⁹ *frömmig*: En sammansättning av ordet *from* (religiös, mild) och *sinnlig* (med fokus på fysisk upplevelse, sexuell).

⁴⁰ *Katharina von Bora* (1499–1552), var gift med kyrkoreformatorn Martin Luther. Utifrån vad som har berättats var deras äktenskap lyckligt.

21 juni.

Vem är den lycklige? Det har jag nu frågat mig sedan i förrgår.

Besynnerligt, att jag skulle få veta det så snart, och att det just skulle vara en ung man som jag känner, om än flyktigt. Det var Klas Recke.

Ja, ja, det är verkligen något helt annat än pastor Gregorius.

Jag mötte dem nyss, på min kvällspromenad. Jag gick utan mål genom gatorna i den varma rosenskyminngen, gick och tänkte på henne, den lilla kvinnan. Jag tänker ofta på henne. Jag kom in på en tom och avsides gata – där såg jag dem plötsligt komma emot mig. De kommo ut ur en port. Jag drog hastigt upp näsduken och snöt mig för att dölja mitt ansikte. Det var för resten onödigt; han känner visst knappt igen mig, och hon såg mig icke, hon var blind av lycka.

22 juni.

Jag sitter och läser bladet som jag skrev i går afton, läser det om och om igen, och jag säger till mig själv: så, gamle vän, du har alltså blivit kopplare⁴¹?

Dumheter. Jag har befriat henne ur något förfärligt. Jag kände det som något som måste göras.

Vad hon så gör med sig själv är hennes sak.

23 juni.

Midsommarnatt. Ljusa, blå natt. Jag minns dig ju från barndomen och ungdomen som den lättaste, yraste, luftigaste av alla årets nätter, varför är du så kvav och ängslande nu?

Jag sitter vid fönstret och tänker över mitt liv, forskar efter orsaken varför det kom att gå i en så helt annan fåra⁴² än alla de andras, så långt på sidan om allmänna vägen.

Låt mig tänka.

Nyss, då jag gick hemåt över kyrkogården, såg jag åter en av dessa scener, om vilka de moraliska insändarna i pressen brukar säga, att de

⁴¹ *kopplare*: hallick, mellanhand vid prostitution

⁴² *en fåra*: en ränna, ett spår

trotsa all beskrivning. Det är tydligt, att en drift, som kan förmå dessa stackars människor att väcka allmän förargelse på en kyrkogård, måste vara oerhört mäktig och stark. Den driver lättsinniga män till alla slags galenskaper, och hederliga och förståndiga män driver den till att underkasta sig stora umbäranden och försakelser i andra hänseenden. Och den driver kvinnorna till att övervinna den blygselkänsla, som all flickuppfostran i generationer efter generationer har varit anlagd på att väcka och förstärka, till att uthärda förfärliga kroppsliga lidanden, och ofta till att störta sig på huvudet i det djupaste elände.

Blott mig har den ännu icke drivit till någonting. Hur är det möjligt?

Mina sinnen vaknade först sent, vid en tidpunkt då min vilja redan var en mans vilja. Jag var mycket ärelysten som barn. Jag vande mig tidigt vid självbehärskning, vid att göra skillnad mellan det, som var min innersta och konstanta vilja, och det som var viljan för stunden, ögonblickets lust; att lyssna till den ena rösten och att ringakta den andra. Jag har sedan märkt, att detta är något rätt sällsynt bland människorna, kanske mera sällsynt än talang och geni, och det förefaller mig därför ibland, som om jag egentligen borde ha blivit något ovanligt och betydande. Jag var ju också ett stort ljus i skolan; ständigt yngst i klassen, student vid femton år och medicine licentiat vid tjugutre. Men där stannade jag. Inga fortsatta specialstudier, ingen doktorsdisputation. Folk ville nog låna mig pengar, hur mycket som helst nästan; men jag var trött. Jag kände ingen lust att specialisera mig ytterligare, och jag ville förtjäna mitt bröd. Skolgossens ärelystnad efter vackra betyg var mättad och dog bort, och besynnerligt nog, det kom aldrig en mans ärelystnad i stället. Jag tror det berodde på att det var då jag började tänka. Jag hade inte haft tid till det förut.

Men under hela den tiden låg mitt driftliv⁴³ i en halvslummer, levande nog att väcka obestämda drömmar och begär, som hos en ung flicka, men icke mäktigt och bjudande som hos andra unga män. Och om jag också emellanåt vakade en natt igenom i heta fantasier, föreföll

⁴³ *driftliv*: sexualitet

det mig dock alltid otänkbart att jag skulle kunna finna tillfredsställelse hos de kvinnor som mina kamrater besökte, kvinnor som de ibland hade pekat ut för mig på gatorna och som föreföllo mig motbjudande. Det gjorde väl också till, att min fantasi alltid hade fått växa på egen hand och sköta sig själv nästan utan all beröring med kamraternas. Jag var ju alltid så mycket yngre än de, jag förstod i början ingenting när de talade om sådana saker, och emedan jag ingenting förstod, vande jag mig att icke höra på. Så förblev jag »ren». Icke ens gossårens synder gjorde jag någonsin bekantskap med, visste knappt ens vad det var. Jag hade ingen religiös tro som höll mig tillbaka, men jag gjorde mig drömmar om kärleken, o, mycket vackra drömmar, och jag var viss om att de skulle förverkligas en gång. Jag ville inte sälja min förstfödslorätt för en grynvälling⁴⁴, ville inte smutsa min vita mössa.

Mina drömmar om kärleken – det tycktes mig en gång att de voro så nära, så nära att bli verklighet. Midsommarnatt, underliga bleka natt, alltid väcker du upp det minnet igen, det minnet som egentligen är mitt livs enda, det enda som står när allting annat sjunker undan och blir stoft och ingenting. Och ändå var det så obetydligt, det som skedde. Jag var ute på min morbrors lantställe över midsommarhelgen.

Där var ungdom och dans och lekar. Bland ungdomsskaran fanns en flicka, som jag hade träffat några gånger förr, på bjudningar i familjer. Jag hade icke tänkt på henne mycket förut, men då jag nu såg henne där, rann det mig plötsligt i sinnet vad en kamrat till mig hade sagt om henne en gång på en bjudning: den där flickan har allt ett gott öga till dig, hon har suttit och sett på dig hela kvällen. Detta erinrade⁴⁵ jag mig nu, och fast jag inte trodde det utan vidare, gjorde det i alla fall att jag såg mera på henne än jag kanske annars skulle ha gjort, och jag märkte också att hon såg på mig ibland. Hon var kanske inte vackrare än många andra, men hon stod i de tjugu årens fulla blomma, och hon hade ett tunt vitt blusliv över det unga bröstet. Vi dansade några gånger med varandra kring majstången. Inemot midnatt gingo vi allesammans

⁴⁴ *sälja sin förstfödslorätt för en grynvälling*: dvs. byta något värdefullt mot något nästan värdelöst. I Bibeln säljer Esau sin förstfödslorätt till sin bror Jakob för ett mål mat, i äldre översättningar en grynvälling, i nyare översättning är det en linssoppa.

⁴⁵ *erinra sig*: minnas

upp på ett berg för att se på utsikten och tända ett midsommarbål, och det var meningen att vi skulle stanna där tills solen gick upp. Vägen gick genom skogen mellan höga raka tallar; vi gingo par om par, och jag gick med henne. Då hon snubblade mot en trädrott i skogsdunklet räckte jag henne min hand, det gick en ilning av glädje igenom mig då jag kände hennes lilla mjuka, fasta, varma hand i min, och jag behöll den sedan också där vägen blev jämn och lätt. Vad talade vi om? Jag vet inte, inte ett ord har stannat i mitt minne, jag minns bara att det gick som en hemlig ström av tyst och beslutsam hängivenhet genom hennes röst och genom alla hennes ord, som om detta att hon gick där i skogen hand i hand med mig var något som hon länge hade drömt om och hoppats på. Vi kommo upp på berget, andra ungdomar voro där före oss och hade redan tänt bålet, och vi lägrade oss i grupper och parvis här och där. Från andra höjder och berg flammade andra eldar. Över oss hängde rymden stor och ljus och blå, nedanför lågo vikarna och sunden och den vida fjärden isigt blanka och djupa. Jag höll ännu alltjämt hennes hand i min, jag tror också att jag vågade smeka den sakta. Jag betraktade henne förstulet och såg, att hennes hy glödde i nattens blekhet och ögonen stodo fulla av tårar, men hon grät icke, hon andades jämnt och lugnt. Vi sutto tysta, men inom mig sjöng det, en sång, en gammal visa som kom för mig, jag vet inte hur:

Det brinner en eld, han brinner så klart, han flammar som
tusen kransar –
skall jag in i elden gå och med min käraste dansa?

Vi sutto länge så. En och annan av de andra reste sig och gick hemåt, och jag hörde någon säga: det är stora moln i öster, vi få inte se någon soluppgång. Skaran på berget glesnade, men vi sutto kvar, till sist voro vi ensamma. Jag såg på henne länge, och hon mötte stadigt min blick. Då tog jag hennes huvud mellan mina händer och kysste henne, en lätt och oskyldig kyss. I detsamma var det någon som ropade henne, hon ryckte till, gjorde sig lös och sprang sin väg, sprang på lätta fötter nedåt genom skogen.

Då jag hann upp henne var hon redan bland de andra, jag kunde bara trycka hennes hand i tysthet, och hon tryckte min tillbaka. Därnere

på ängen gick dansen ännu kring majstången, pigor och drängar och herrskapsfolkets ungdom om varandra, som det brukas den enda natten på året. Jag förde henne i dansen på nytt, en vild och yr dans blev det; det var redan full dager, men med midsommarnattens häxeri ännu kvar i luften, hela jorden dansade under oss, och de andra paren susade förbi än högt över oss, än långt nedanför, allt gick upp och ner och runt omkring. Så kommo vi till sist ut ur de dansandes virvel, vi vågade icke se på varandra men smögo oss bort tillsammans utan ett ord, bakom en syrenhäck. Där kysste jag henne åter. Men det var något annat nu, hennes huvud låg tillbakalutat mot min arm, hon slöt ögonen, och hennes mun blev ett levande väsen under min kyss. Jag tryckte min hand mot hennes bröst, och jag kände hennes hand lägga sig över min – kanske var det hennes mening att värja sig, att föra undan min hand, men i verkligheten tryckte hon den blott hårdare mot sitt bröst. Men under tiden steg det ett skimmer över hennes ansikte, först svagt, sedan starkare, till sist som ett våldsamt eldsken, hon öppnade ögonen men måste sluta dem på nytt, bländad, och när vi så äntligen hade kysst den långa kyssen till slut, stodo vi kind mot kind och stirrade häpna rakt in i solen, som bröt fram ur molnscockarna i öster.

Sedan såg jag henne aldrig mera. Det är tio år sedan dess, tio år just i natt, och ännu i dag blir jag sjuk och galen när jag tänker på detta.

Vi stämde inte något möte till dagen därpå, vi tänkte inte på det. Hennes föräldrar bodde på ett ställe i närheten, och vi togo det som något självklart att vi skulle träffas och vara tillsammans dagen därpå, alla dagar, hela livet. Men nästa dag blev en regndag, den gick utan att jag såg henne, och på kvällen måste jag resa in till staden. Där läste jag ett par dagar senare i en tidning, att hon var död. Drunknad under badning, hon och en annan ung flicka.

– – – Ja, ja, det är nu tio år sedan dess.

Jag var bedrövad först. Men jag måste egentligen vara en rätt stark natur. Jag arbetade som förut, jag tog min examen på hösten. Men jag led också. Jag såg henne för mig om natten, ständigt. Jag såg den vita kroppen ligga bland sjögräs och slam och lyftas upp och ner av vattnet. Ögonen stodo vidöppna, och öppen stod munnen som jag hade kysst. Så kom det

människor i en båt, med en dragg⁴⁶. Och draggen fäste sin klo i hennes bröst, i samma unga flickbröst som min hand hade smekt så nyss.

Det drog lång tid om efter detta, innan jag åter kände något av att jag var man och att det fanns kvinnor till i världen. Men då var jag hårdad. Nu hade jag dock en gång känt en gnista från den stora flamman, och jag var mindre än någonsin böjd för att hålla tillgodo med talmikärlek⁴⁷. Andra må vara mindre nogräknade i den punkten, det får bli deras sak, och jag vet inte om hela frågan har någon så stor betydelse. Men jag kände, att den hade betydelse för mig. Och det vore dock väl naivt att tro, att icke en mans vilja skulle kunna reglera dessa bagateller, om blott viljan finns där. Käre Martin Luther, du pastor Gregorius' värdige lärofader, vilken syndare i köttet måste du inte ha varit, eftersom du pratade så mycket dumheter när du kom in på det kapitlet. Men du var dock uppriktigare än dina bekännare nu för tiden, och det skall man väl alltid hålla dig räkning för.

Så gick då år efter år, och livet drog mig förbi. Jag såg många kvinnor som tände min längtan på nytt, men just de kvinnorna märkte aldrig mig, det var som om jag inte fanns till för dem. Hur kom det sig? Jag tror att jag förstår det nu. En kvinna, som älskar, har just den förtrollning över sin gång och sin hy och över hela sitt väsen, som tar mig fången. Det var alltid sådana kvinnor som tände mitt begär. Men eftersom de redan älskade andra män, kunde de ju icke se mig. Andra sågo i stället på mig; jag var ju utexaminerad läkare vid unga år och med början till en god praktik⁴⁸, jag ansågs följaktligen för ett utmärkt parti⁴⁹ och blev naturligtvis föremål för en hel del efterhängsenhet. Men det var nu alltid spilld möda.

Ja, åren gingo, och livet drog mig förbi. Jag verkar i mitt kall⁵⁰. Människorna komma till mig med sina sjukdomar, alla sorter, och jag kurerar dem så gott jag kan. Några bli friska, andra dö, de flesta släpa

⁴⁶ *dragg*: en sorts ankare som bl.a. kan användas när man försöker bärga ett lik ur vatten

⁴⁷ *talmi*: en kopparlegering som användes som billigare ersättning för guld

⁴⁸ *praktik*: läkarmottagning

⁴⁹ *ett utmärkt parti*: någon som det är attraktivt och förmånligt att gifta sig med

⁵⁰ *ett kall*: en livsuppgift, ett arbete man känner sig särskilt kallad till

sig vidare med sina krämpor. Jag gör inga underkurer⁵¹; en och annan, som jag icke har kunnat hjälpa, har vänt sig från mig till kloka gubbar⁵² och till notoriska charlataner⁵³, och blivit frisk. Men jag tror att man anser mig för en samvetsgrann och försiktig läkare. Snart är jag väl den typiske husläkaren, han med den stora erfarenheten och den lugna, förtroendeväckande blicken. Människorna skulle kanske ha mindre förtroende för mig om de visste hur illa jag sover.

Midsommarnatt, ljusa blå natt, du var ju dock förr så lätt och luftig och yr, varför ligger du nu som en ångest över mitt bröst?

⁵¹ *underkurer*: mirakelbehandlingar

⁵² *klok gubbe/gumma*: person som anlitas för att bota sjukdomar genom ovetenskaplig folkmedicin

⁵³ *notoriska charlataner*: ökända bedragare